

لکيو ڪيئن ڪليو !

سنجها جي مهل هئي. هڪ پيرسن چيلهه کي هٿ ڏيو وڌو ۽ لا جي وڏن سنسان ڪمرن ۾ چڪر لڳائي رهيو هو. ڪمرن جا چيرون ڦاڪون ٿيل فرش پيرسن جي گهنجیل چهری سان جڻ همدردی جتائي رهيا هئا. اولهه ۾ لهندڙ سورج جي ڪرڻن درين مان اچي ڪمرن کي روشن رکڻ جي ناڪام ڪوشش پئي ڪئي. اوچتو هڪ وچولي عمر جو ماڻهو اندر لنگهي آيو. پيرسن پڇيو، ”سک ته آهي سڪرامداس. سهڪين ڇو ٿو ؟“

”ڪاڪا مونکي هاڻي پنهنجي محل ۾ اجهو ڏي. تنهنجو لوڪ پرلوڪ سڪي ٿيندو.“ سڪرامداس ڏوتيءَ جي پلڙ سان اکيون اگهڻ لڳو. پيرسن سڪرامداس کي پراڻي ڪوچ تي وهاري، پاڻ به پاسي کان ويهي رهيو. سندس پنيءَ تي هٿ ڦيري چيائين، ”بابا تنهنجو ئي ته گهر آهي، ڀلي اچي ره. پر ڇٽو آهي ته سڪو ؟“

”ڪاڪا توهان کان ڇا لکايان. پاڻم جي نياڻي پاڙي جي هڪ لوفر جي ڦندي ۾ ڦاسجي ويئي آهي. ڪٿي هو

ٻهراڙيءَ جي وڃاڻت، ڪٿي اسين شهري اچوري ڌمڪي ڏني آهي ته چوڪريءَ کي ڪنڀي ڪٿي ويندس. ڪاڪا اسين ڀرم شهر وارا ماڻهو، ڪٿي سر لڳايون؟ جڏهن پاڙو ئي ڇڏي اينداسين تڏهن وڃي پٽ رهجي ايندي.“

”پٽ گهر تنهنجو آهي، پر شهر جي بستيءَ کان پري، سو به ههڙي پراڻي جڳهه ۾ توهين ٻچڙوال ماڻهو ڪئن رهي سگهندا؟“

”ڪاڪا گهر ۾ رڳو منهنجي نياڻي ته ڪانهي، ٻن سرڳي ڀائرن جون به ته چوڪريون آهن. ڪل پنج نياڻيون آهن. مان ته چوان ٿو ڪٿي ڪوئي جي ٻر ۾ وڃي گهر ڪريان، جتي چوڪرين کي هن پرشت دنيا جي هوا به نه لڳي. ڪاڪا، هيءُ ڪو اڳيون زمانو ٿورو ئي آهي. دنيا ڏاڍي بري ٿي پيئي آهي. ڪاڪا هيءَ منهنجي ٽوپي اٿو توهانجي پيرن تي. منهنجي وينتي نه موٽائجو.“

ڪاڪي کي پڳه جو خيال رکڻو ئي پيو، ڇو ته ان سان گڏ هن پتي پاڻ ۾ رهڻ لاءِ سڪرامداس پنجاهه رپيا مسواڙ ڏيڻ به قبول ڪيا. ديولاليءَ جهڙي ٿوري بستيءَ واري شهر ۾، سو به وشنو ولا جهڙي جهوني پراڻي جڳهه لاءِ پنجاهه رپيا مسواڙ، ڳرو عيوضو هو، مگر خاندان جي پٽ ڍڪڻ لاءِ سڪرامداس کي ڪي ته ڪرڻو هو.

پر ايتري ڪندي به پٽ کين ڍڪجي ڪين ڍڪي. سڪرامداس تڙتڪڙ ۾ جئن سامان ڪٽائي رهيو هو، تئن چوڪري گهر مان گهر ٿي ويئي. سڪرامداس وهڻ ولوڙي بيٺو، ليڪن چوڪريءَ جو سراغ نه مليو. هينئر ته هيڏي پاڙي ۾

ڪنڌ ڪڍي هلڻ باقي به مشڪل ٿي پيس. ٻين چوگرين جي آئيندي جو خيال ڪري سڪرامداس وڻو ولا ۾ ٿي اچي گهر ڪيو. هنڪي ٿي ڪمرا مليا، چوٿون ڪمرو پيرسن پنهنجي لاءِ رکيو. کيس ڪوبه ٻار ٻچو ڪونه هو. صرف هڪ نوڪر هوس.

شهر کان دور، چوڪريون ڪنهنجي به منهن چڙهڻ کانسواءِ گهر ۾ بندر رهي رهي ڪڪ ٿينديون هيون ته پاڻ ۾ پيئون اٽڪنديون هيون. چوگرين کان وڌيڪ سندن مائرن پاڻ ۾ اٽڪڻ لڳيون. هڪ ڪٽنب مان ٿي ڪٽنب ٿي پيا. سڪرامداس اڳيون ڪمرو ڪنيو ۽ ٻه وڏا ڀاڄيون پنهنجي پٽن ۽ ڌيئرن سميت پٺين ٻن ڪمرن ۾ ٿي جدا جدا ڪئي ڇاڙهڻ لڳيون.

پر هن جدائيءَ ٽنهي ڏيرانين جي چوگرين ۾ ڪا خاص جدائي ڪين آندي. پاڻ هڪ ٻئي سان ڪجهه وڌيڪ پريهه ٻجهي وين.

سڪرامداس جي ڌيءَ سشيل سڀني سؤٽين ۾ وڏي هئي. پر کيس اُڪلائڻ جو هاڻي ڪوبه آسرو نٿي ڏنو. ٻه ٽي سال اڳهر ٽن چئن گهرن جون مائٽيون آيون هيون، مگر ڪنهن جي آڪهه مان، ڪنهن جي شڪل شباهه مان، ڪنهن جي جڳهه مان عيب ڪڍي، سڀني کي موٽايو ويو هو. ان وقت سشيل جي چال هرڙيءَ جهڙي مست هئي. پر هاڻي سندس قدم ڀاري ڀاري ٿي پيا هئا. گيل به وٽ کان وڌيڪ پائي ويئي هئي. هر وقت ڪنهن خيال ۾ ٻڌل رهندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن کيس موٽائيءَ جو دؤرو اچي ويندو هو. جن جن گهرن جي مائٽين

ڪي اڳهر ٺڪرايو ويو هو، سي هاڻي چوندا هئا، ”چڱو ٿيو جو پوتن جي چايا واري چوڪري نه ورتيسين.“

سشيل ڪان ننڍيون سؤٽيون ڪنهن قصي ڪهاڻيءَ ۾ ڪڏهن پيار جو وستار پڙهي وهنديون هيون ته وڏيءَ سوت ڏي نھاري ٿڌو ساه ڪڍي، پنهنجي پيار جي جذبن کي دل اندر ئي سمائي ڇڏينديون هيون. پر پهاڙن تان لهندڙ سيلاب اگر ندي نه بڻيو هو ته چوٽن چوٽن نالن ۾ ته ضرور وهڻو هو. سو چوڪريون لڪي چپي گراڙا ڪرڻا پائي سنگساري نديءَ تان ٿي اينديون هيون ڪڏهن ڪڏهن ننڍي چاچيءَ سان گڏجي سئنيما ڏسي اينديون هيون. جنهنجي کڙڪ سڪرامداس کي پئجي ويئي. بس ننڍيءَ وڏوا چاچيءَ جي شامت اچي ويئي. سڪرامداس کيس ڳٽر کان وٺڻ سان حد ڪري ڇڏي. چي، ”پنهنجي چوري لوفر سان پڄائي، هاڻي ٻين جون ڏيئر ڦٽائڻ هلي آهين؟“

ڪميا پهرين ته رک رکڻ ڪئي. اڪيون اڳهي چيائين، ”ڏيرم ڪنهنجي آندڻ ۾ هٿ نه وجهو. مان چوندي آهيان چوڪريون ڪوئي جي ٻر ۾ پيئون آهن، ڪڏهن ته ڪا وندر ورونهن به ڪپندن.“

”وندر ورونهن ڌوڙ جي ڪپين. ستسنگ ۾ نٿي وٺي وڃين.“

”اتي به ساڳيا شو پارپتي، ڪرشن راڌا، نل دمپتيءَ جا قصا لڳا پيا آهن. ڪهڙي به وندر ته ضروري آهي.“ ڪميا سهج پاڻ ۾ چيو.

سڪرامداس سڙيو ويٺو هو، سو چيائين، ”پنهنجي

چوڪريءَ کي لوفر چوري جي وندر وٺي ڏنڻ، ان مان پوري
ڪانه پيئي اٿيئي؟”

هاڻي ڪيما پچرجي ويئي. چيائين، ”منهنجي
نانيءَ کي لوفر ته توهين ڏاڇو آهي ته ڪمائيندڙ
ڪندڙ، رڳو آڪهه گهٽ اٿس سو توهان لاءِ لوفر ٿي پيو.
وڏين آڪهين جا وڏا ڪمائيندڙ چورا ته پئسن تي
وڪامندا آهن، پوءِ ايڏا هزار هٿ ۾ اٿو ته وٺي ڏيو
پنهنجي چوڪريءَ کي ڪو وڏو آڪيهو گهوت. هن طرح
چوڪرين کي سنڌي آچار ڪرڻ کان ته گهٽ وڌ گهر ۾
اُڪلائي ڇڏجي، ڪين هڙ سڪڻي لوڏ گهڻي”

ڪميا جي چوڻ ۾ ڪيترو به نيٺ سچ لڪل هو ته به
سڪرامداس کي پڇي ويل چوڪريءَ جي ماءُ جي هيءَ توڙ
ننهن چوڻيءَ تپائي ويئي. رڙ ڪري چيائين، ”هڙ سڪڻيءَ
جي سڪي، زبان بند ڪر نه ته ڏند پڇي ڇڏيندوسانءِ.“
آواز تي سڪرامداس جي زال به آڳند ۾ نڪري آئي.
ڪميا کي چيائين، ”ڪو مٿو ته ڪين خراب ٿيو اٿيئي.
چوڪرين جو جڏهن لکيو ڪلندو تڏهن ساڙهيءَ ۾ به اگهامي
وينديون، اجايو گهڻو چو پيئي ڳالهائين.“

”مان ٿي چوان، ڏير انيمر لکيو اڳي به هو ڪين اڄ ٿيو
آهي. اڳي چوڏهين سالين جي عمر ۾ ئي لکيو ڪلندو هو. هاڻ
اٺاوينهن ۾ به نٿو کلي، آخر آدمي ڪي به ته پَرَ آهن. باقي چئبو
آڪهيون ڪپن، سهڻيون شڪليون ڪپن، ڪوچ پلنگ ڪپن، هيرا
ڪپن، ريشم ڪپن پوءِ ته چاليهن سالين جي عمر ۾ به لکيو ڪين
ڪلندو. اسان وٽ پل چوڪريون اڀاليون هلن، پر ساهرن ۾ شل

چڪر چيرين.

”اڙي تڙڪتال، ڪن کولي ٻڌي ڇڏ، اسانجي ڏيئن
کي تنهنجي ناليءَ جهڙا گهوٽ ڪونه وٺي ڏيڻا آهن. وري
جي اسانجي ڏيئرن کي در کان ٻاهر ڪڍيو اٿيئي ته پنهنجا
ٽپڙ هن گهر کان ٻاهر ڏسندين.“ سڪرامداس رڙ ڪري چيو.
هن ڌمڪيءَ تي ڪميا بگڙجي ويئي، ”ها مونکي گهر
نان ڪڍڻو اٿو سو هيٺئر ته ڪڍي ڇڏيو. موٽي نه تنهن سخت
(شخص) جو پاڳ ڦٽو“

سڪرامداس ڪٽنديئي لڪڻ لاڙي چيو، ”هيءَ ائين ڪا
بس ڪندي ڇا؟“ ڪن ۾ سڄي گهر ۾ رڙو رڙو مڃي ويئي.
ڪميا پهرين ته ڏني ۾ جڏهن سڪرامداس جي زال ۽ ٻيءَ
ڏيرانيءَ کي وڃهر پوندو ڏٺائين، تڏهن شير ٿي چوڻ لڳي،
”ماريو، ماريو نه! گهڻا ڏينهن سڀني جا طعنا مهڻا سنا اٿم.
منهنجي چوڪريءَ کين گهوٽ ڪيو آهي پر سڀني جا رڌا
ديگڙا لهي ويا آهن. چوڪريون وڏيون ٿينديون تن کي وهيءَ
سارو گهر تڙ ته ڪپي

”لڪر لعنت هجيئي. چوڪري گهر کي ٽڪو ڏيئي.
پڄي ويئي. ڇي، گهر تڙ ٿي ڪٽس. اهڙي نڀاڳيءَ کي
ڄمنديئي نٿي نڙيءَ تي نهن ڏيئي ڇڏيئي.“ سڪرامداس
غصي کان ڏڪندي چيو. زال لڪڻ ڪسائيندي وڃي اندر
رکي آئي.

”نڙيءَ تي نهن مان ڇو ڏيان. سڀني کي پنهنجون
ڄايون ويٺيون آهن منهنجي ڄاڻيءَ سان ته رستا چئي
پاڻ ڏيءَ جي منهن ڏسڻ کان به سڪائي ماريو اٿو. ...“

”اڙي بدمعاش ويني ڇو آهين، وڃ نه ڏيڻين وٽ“
سڪرامداس آڀي کان نڪري رهيو هو.

ڪميا جي به خودي نٿي چڪي هئي. اوچنگار ڏيئي
چيائين، ”مان بدمعاش آهيان؟ ڀلي سرگي مونکي توهان
ڀائرن کي ديوتائون سمجهي توهانجي هار ڇڏي ويو. اڄ
منهنجي ڌيءُ رڳو گهٽ آڪهيي گهر ۾ پئي آهي ته توهين
مونکي هيءُ سخن ٿا پٿيو. منهنجو ڪنڌ به توهان ئي نه هيٺ
ڪيو. ڪيڏا گچيءَ ۾ پلو پاتا مانو ته ڳوري گيهي وڃو.
ڇوڪريءَ کي انهيءَ ڇوڪري سان ئي پرڻائي منهنجو منهن
مٿي ڪريو. پر توهين اٽ تي، ته ٻيون نياڻيون کڙبيون...
وري ٻين نياڻين کي به ڪو من ٻيءَ وجهڻ جو واهڻ نه ڏيو.
ڪين هري پري وٺ کي پيو مٽيءَ سان ڍڪيو ته ڪٿان نه
ڪٿان پيو ٽاريون ڪڍندو....“

سڪرامداس رستو پليل انسان وانگر شذر ٿي ڪي جو
ڪي ڳالهائيندو ٿي ويو. سندس مردانو آواز، پري پري پکڙيل
گاهه جي ميدان پٺيان جو زمين آسمان جو سنڌو هو اُن سان
ٽڪرجي مڏو پراڏو ڪري ابتي طرف کان پئي ٻڌڻ ۾ آيو.
آخر آڳنڌ جي پڇاڙيءَ وٽ جيڪو دروازو هو انمان ڪيترا
ڪومل هٿ نڪتا ۽ ڪميا کي چڪي اندر کڻي ويا. اندر وڃي
ڪميا ڏٺو، ڇوڪرين چئني جا منهن ئي ساوا جهڙا پنگ ٿي
ويا هئا. ڇوڪرين روئي چيو، ”پاپي اسين ئي ته توکي منتون
ڪندا آهيون، پوءِ اسان جي ڪري پاڻ ڇو ٿي بوهي ۾
وجهين. دادو توسان ٿو ڳالهائي ته اسان جي ته ڌرن پيئي
ڏکي...“ ڪميا ڏٺو، ڇوڪريون ٻپ جون ماريون برابر ڪرڙي

وانگر ٿي ڦٽڪيون.

سڄي وڻو ولا ۾ ان رات ڄڻ راکاس گهمي ويو هو.
وڏي ڪٽلب جي ٽنهي گهرن تي ڄڻ مردني ڄاڻجي ويئي
هئي. ڪنهن به گهر ۾ ڊيگڙو ڪين چڙهيو هر ڪنهن جي
اندر ئي اندر ماضيءَ جا ورق پئي وريا. ڪيما جي اڳيان ته
سندس ڌيءَ پديءَ جي تصوير هلي ٿي نه ٿي. پديءَ جي
پڇي وڃڻ کان به ڏينهن اڳ ڪنهي جو ڪهڙو نه جل مٽي
اڻيندڙ خط آيو هو. ڇي، ”ميڙ منٽ سان مائٽن نه مڃيو ته
آخر پڇي وڃي گردواري ۾ شادي ڪنداسين پر پٽ جو ناتو
ڪين ٿوڙينداسين پدي!“ سکرآمداڻس جي ڌيءَ سشيل ٿي
اها چئي پڪڙي وڃي پيءُ کي ڏيکاري هئي. ۽ ان مهل
سکرآمداڻس نيٺ جو لڪڻ کڻي پديءَ جا هڏ گڏ پڇي وڌا
هئا. ڪميا ڌيءَ جي ان ڏينهن واري مظلوم حالت ياد ڪري
روئي ويئي. ان ڏينهن سڄي گهر پديءَ تي ڦٽ لعنت ڪئي
هئي. ڪميا به ڌيءَ کي اندر ئي اندر ڪيڏا چموٽا پاتا هئا!
کيس سڄي رات اندر ئي اندر لوسائيو هئائين. پديءَ روئي
روئي اڪيون ئي سڄائي ڇڏيون هيون. وري وڻو ولا ۾ اچي
وهڻ لاءِ ٽپڙ پئي ٻڌا ته به گهرجي هر هڪ پاتيءَ پديءَ جي
اڻڻ وهڻ ويندي زمين کان نظر مٽي کڻي نهارڻ به وه ڪري
ڇڏيو هو. ڇي، ”تنهنجي ڪر ٿي ته ههڙو وسنديءَ وارو پاڙو
ڇڏي سڄ ۾ هلي ٿا وهون!“

پدي هر نظر ۾ ڏڪار ڏسي اندر ئي اندر مري رهي
هئي. سندس اڪيون سڄي رپڙ ٿي پيئون هيون. جڏهن سڄو
سامان ٻاهر نڪري رهيو هو، تڏهن اڃانڪ پديءَ کي الڃي

ڪهڙو جهاتو جهتي ويو. سڪرامداس گهر جي ڪنڊ ڪنڊ ڳولي
 بيٺو پر پديءَ جو پيرو به ڪين لهي سگهيو. ساري ڪٽنب جي
 ڪاوڙ ڪميا تي برسي پيئي. ڪميا زهر جو ڍڪ پي ويئي.
 ڪيترن ڏينهن کانپوءِ وڃي پتو پيو ته پدي مٿي چوٽ تان
 سڪل ڪپڙا کڻڻ ويئي هئي جو اتان ئي اتان ڪنهي کيس
 پرواري ڪڍ تي چڪي ورتو هو.

انکان کانپوءِ هڪ ڏينهن ڪانگي آئي هئي ته پدي
 گردواري مان شادي ڪري وڃي سس کي پيرين پيئي. سس
 به لڪ آسپسائون ڪري ڪنوار جو ميڪڙو چمي گود ۾ وهاريس.
 جهڳڙي جي ڏينهن کانپوءِ سڪرامداس کي چوڪرين
 جي من رنيائڻ جي چوراسي لڳي ويئي. کين سني ڪرت
 ڳولي ڏيڻ جو خفت اچي لڳس. جڏهن شهر ۾ سيتاپور وارن
 سنتن جي پڌارڄڻ جو ٻڌائين، تڏهن ڊوڙي وڃي سندن شرڻ
 ۾ پيو. ميڙ منٽ ڪري کين وڃڻو ڏنو ۽ اٺ ڏينهن ستسنگ
 ڪرائڻ لاءِ مڃائي آيو.

پديءَ جي پڇي وڃڻ کان وٺي جو سڄي گهر تي
 اداسائي ۽ تراشا جو بادل چانيل هو، سو سنتن جي اچڻ سان
 هڪدم هٽي ويو. ۽ گهر جي چوڪرين کي به ڄڻ ته اڃالو ملي
 ويو هو. خوب جهومي جهومي گانا ٻڌنديون هيون. وڏي
 چوڪري سڻيلا ته ڊگهو ڪنجهن وارو چمٽو وڄائڻ سڪي ويئي
 هئي. جڏهن ساڌن جو سرمور نوجوان ڪرشن گر ڳائيندو هو
 تڏهن ته سڻيلا سندس راڳ سان گڏ هيءُ ساز اهڙيءَ مستيءَ
 ۾ اچي وڄائيندي هئي جو سڌ ٻڌ پلجي ويندي هئس.
 ڪرشن گر به وچ وچ ۾ هن چوڪريءَ جي خمار ڀريل اکين

۾ نهاري بي خود ٿي اهڙو مڌرتا سان ڳائيندو هر جو ٻڌندڙن جا سر جهومڻ لڳندا هئا.

الين ڏينهن ساڌو هليا ويا. وڏيءَ چوڪريءَ ته روئي کڻي رڇ پريا. جڏهين ساڌن کي نمسڪار ڪري موڪلائي رهي هئي تڏهين ڪرشن گر جي ويجهو اچي چيائين، ”هنن داسين کي وساري نه ڇڏجو.“ ڪرشن گر جو چهرو هونءَ ته رسيل ڦل جو احساس ڪرائيندڙ هو باقيءَ هيءَ وينتي ٻڌي جا مٿس لالائي بهڪي اٿي، تنهن جي صورت وڏيءَ چوڪريءَ پنهنجي چپرن ۾ هميشه هميشه لاءِ لڪائي ڇڏي.

ڪجهه ڏينهن گذريا ته سڄي ڪٽنب تي چڻ مورچا چانئجي ويئي. گهر جي پاتين مان ڦڙتي نڪري ويئي. زالو ويڳاڻيون، مرد منجهيل پئي ڏٺا. چوڪريون ته ڪوئن جيئان ٿي پيئون هيون، جن مشڪل سان سس ٻاهر ٿي ڪڍيو. ٽن ڏينهن کانپوءِ مس وڃي سڪرامداس ڪمر تي وڃڻ لاءِ تيار ٿيو. مگر در وٽ پهچنديئي ٽپاليءَ ڪارڊ ڏنس جو کڻي اچي ڪرسيءَ تي ڪريو. ڪميا پڇيو، ”ڪنهنجو خط آهي ڏيرم؟“ سڪرامداس دينتا سان چيو، ”سشيل نه ڄاڻيءَ جو...“ ٽپاليءَ جي آواز تي گهر جا سڀ ڀاتي ورائندي ۾ نڪري آيا هئا. ماءُ پڇيو، ”ڪٿان لکيو اٿس؟“

”نڀاڳي سيتاپور وڃي نڪتي آهي“ چوندي سڪرامداس جي اکين اڳيان انڌيرو چانئجي ويو. پلڪون بند ڪري ڪرسيءَ جي پٺ تي ڪنڌ لڙڪائي ڇڏيائين. ڪميا سندس هٿ مان ڪارڊ وٺي ٽرڪندڙ چپن سان پڙهڻ لڳي. لکيل هو، ”..... ڪرشن گرهائي نوڪري ڪندو آهي اسان شهر ۾ وڃي

گهر اڏيو آهي. امي تون ئي ته چوندين آهين ته جڏهين لکيو
کلندو آهي تڏهين دير ئي کين لڳندي آهي. مونکي آسپس
کين موکليندين؟

سکرآمداس جي زال دڪ کان وياڪل ٿي ڪميا کي چيو،
”اڄ تنهنجي هسٽ جو وارو ته آيو.“

هن چريءَ جي ڌار کان به تيز اکرن ٻڌڻ سان ڪميا
ٿڌو شوڪارو پريو ۽ سکرآمداس ڏي ڏسي دل ئي دل ۾
چيائين، ”هائِ رام ڪوريٽڙو پنهنجي اُڀايل چار ۾ ڪيئن ٿو
ڦاسي؟“

ڏيرانيءَ کي چيائين، ”ڏس نه ڏيرانيم، لکيو ڪيئن
ٿو کلي؟“

”لکيو ڏوڙ جو کليو؟“ سکرآمداس جي زال ڪڙڙو منهن
ڪري چيو.

وشنو ولا جو پيرسن مالڪ ڪلهي تي نوال رکي نل
ڪوئيءَ طرف وڃي رهيو هو جو سکرآمداس هٿ جوڙي
چيس، ”ڪاڪا، سياڻي موٽي اسين پنهنجي جڳهه ۾ وڃي
وهندا سين.“

(نئين دنيا ۱۹۵۶)